

Adrian Leszczyński

PRASŁOWIAŃSKIE SŁOWA W JĘZYKACH GERMAŃSKICH

W moim artykule pt. „Języki indoeuropejskie a genetyka” przedstawiłem zbieżności pomiędzy genetycznym pochodzeniem populacji ludzkich, a ich językami. [1] Postąpiłem tam przykładem języków indoeuropejskich i ich zbieżnością z haplogrupą **R1** męskiego chromosomu Y (tzw. Y-DNA). W podtytule dotyczącym wykształcenia się języka pragermańskiego, a tym samym samych Germanów, ukazałem w jaki sposób powstał tenże język i etnos. Językoznawcy już w pierwszej połowie XX w. wysuwali tezy, iż język pragermański musiał powstać poprzez nałożenie się dialektów indoeuropejskich na wcześniejszy, nieznaną język, który na pewno nie był indoeuropejski. Jak napisałem: „W świetle najnowszych badań genetycznych teoria nałożenia się języka indoeuropejskiego na bliżej nieokreślony język zdaje się mieć dodatkowe argumenty. Genetyka dowodzi, że staroeuropejska ludność o haplogrupie I1 męskiego chromosomu Y, zamieszkała w zamierzchłych czasach Skandynawię, zmieszła się z indoeuropejską ludnością o haplogrupie R1a oraz R1b. Badania genetyczne wskazują, że ludy germańskie, w tym zwłaszcza skandynawskie, to mieszanina trzech wspomnianych grup genetycznych. Również języki germańskie, a konkretnie ich przodek – hipotetyczny język pragermański uważany jest za język kreolski, czyli za mieszaninę innych języków [...] Dziś dzięki genetyce wiemy, że były dwa indoeuropejskie języki, które nałożyły się na język „staroeuropejski”, którego nazwę właściwiej „językiem staronordyckim”[...].”

Wnioski te płyną zarówno z językoznawstwa, dzięki któremu można wyróżnić aż trzy różne substraty językowe w językach germańskich, jak i z genetyki, która jasno pokazuje genetyczny trójpodział Germanów, zwłaszcza Skandynawów. Poniżej przedstawiam tabelę, która ukazuje procentowy skład genetyczny współczesnych narodów skandynawskich mówiących językami germańskimi:

NARÓD	I (I1+I2a+I2b)	R1b	R1a
Duńczycy	41,5%	33%	15%
Islandczycy	33%	42%	23%
Norwegowie	35%	32%	25,5%
Szwedzi	42%	21,5%	16%

*Tabela opracowana na podstawie: www.eupedia.com [2]

Haplogrupa genetyczna **I** (w Skandynawii zwłaszcza **I1**) to ludność staroeuropejska, która, jak się uważa, jako pierwsza zasiedliła Europę. Była mało liczna i w późniejszym czasie uległa przewadze Indoeuropejczyków charakteryzujących się haplogrupą **R1**. Indoeuropejczycy zaś, z czasem podzielili się na dwie podgrupy: **R1b** (ludy praitalsko-celtyckie) oraz **R1a** (Prasłowianie).

Na podstawie tabelki widać, że udział Prasłowian o haplogrupie **R1a** w etnogenezie ludu, zwanego dziś Germanami, był najmniejszy z wymienionych trzech populacji genetycznych. Niemniej jednak, odcisnął on swoje wyraźne piętno, co widoczne jest dziś w genetyce, jak i w języku. We współczesnych językach germańskich i słowiańskich możemy bowiem wyróżnić pewne stare wyrazy, które wykazują dość wyraźne wzajemne podobieństwo. Dzięki genetyce jest oczywiste, że do języka pragermańskiego wyrazy te musiały przejść z języka prasłowiańskiego za pośrednictwem ludności o haplogrupie **R1a**. Kierunek migracji słów odbywał się właśnie w kierunku Prasłowianie → Pragermanie, gdyż to Prasłowianie (**R1a**) brali udział w etnogenezie Pragermanów (mieszanina genów

I, R1b, R1a), a nie odwrotnie.

Poniżej przestawię na podstawie trzech słów, przykłady w jaki sposób słowa prasłowiańskie przechodziły do języka pragermańskiego i jak w nim wyewoluowały do dzisiejszych postaci. Dość często widoczna jest tendencja uproszczeń słów prasłowiańskich w językach germańskich. Jako pierwszy przykład podaję słowo, które powszechnie uważane jest za słowo o nie-indoeuropejskim pochodzeniu w językach germańskich. Na jego podstawie, jak i na podstawie dwóch kolejnych słów, pragnę wykazać błędność tej tezy, która dość powszechnie funkcjonuje w nauce m.in. w Wikipedii. [3] Słowem tym jest „**jezioro**” (niemieckie „**See**”).

JEZIORO

Wyraz **jezioro** we współczesnych językach germańskich występuje pod postaciami: **See** (niemiecki), **zee** (holenderski), **sea** (angielski), **se** (duński), **sjö** (szwedzki). Generalnie wyraz ten określa „jezioro”, choć w języku angielskim określa on „morze”, a w niemieckim zarówno „jezioro” (zawsze), jak i „morze” (rzadko).

W słowie tym widzę indoeuropejskie pochodzenie, którego do tej pory nie był w stanie dostrzec żaden, znany mi językoznawca. Swoją argumentację opieram na porównaniu słów słowiańskich, bezsprzecznie indoeuropejskich, ze słowami germańskimi. Tym samym wysuwam teorię, iż w tym konkretnym przypadku pragermańskie słowo pochodzi od języka prasłowiańskiego.

Otóż w różnych językach słowiańskich słowo „jezioro” brzmi tak: **jezioro** (polski), **jezero** (bośniacki, chorwacki, czeski, słoweński), **jezero** (jęzero – serbski), **jazero** (słowacki), **ozero** (ozjero – rosyjski; ozero – ukraiński).

We wszystkich wspomnianych słowiańskich przykładach, poza polskim, wyraz ten brzmi niemal identycznie i zawiera w środku charakterystyczny człon „-ze-”.

To właśnie od tego członu powstały germańskie słowa oznaczające „jezioro”. W niemieckim i niderlandzkim **See** i **zee** brzmią niemal identycznie jak wspomniany w środku wyrazów słowiańskich człon „-ze-”. Od charakterystycznego dla języków słowiańskich członu „-ze-” odbiega polski człon „-zio-”. Mimo to, chyba nikt nie ma wątpliwości, iż polski wyraz „**jezioro**” jest bardzo blisko spokrewniony z wyrazami **jezero**, **jazero** czy **ozero**, występującymi w innych językach słowiańskich. Poza tym, polski człon „-zio-” silnie przypomina szwedzkie **sjö**. Nawet w wymowie polskiego członu i szwedzkiego słowa widoczne jest podobieństwo. I tu także, mimo nieco innej wymowy, nikt nie powinien mieć wątpliwości o pokrewieństwie szwedzkiego **sjö** z tym samym słowem w innych wspomnianych językach germańskich.

Przy tej okazji warto wspomnieć o języku niemieckim i angielskim. Otóż w tym pierwszym, wyraz **See** określa zarówno jezioro, jak i morze. „Ostsee” to Bałtyk, „Nordsee” to Morze Północne. Ale już np. Morze Adriatyckie nazywane jest „Adriatisches Meer”, Morze Liguryjskie – „Ligurisches Meer”, Morze Czarne – „Schwarzes Meer”, a Morze Czerwone – „Rotes Meer”. W tych przypadkach, jak i w większości, Niemcy używają innego słowa – **Meer**. Jest to słowo bez wątpienia indoeuropejskie i brzmi w innych indoeuropejskich językach tak: **mer** (francuski), **mar** (hiszpański, kataloński, portugalski), **mare** (łacina, rumuński, włoski), **more** (bośniacki, chorwacki, słowacki), **moře** (czeski), **morze** (polski). Natomiast w języku angielskim na określenie morza, używa się słowa pochodzącego od pragermańskiego wyrazu określającego „jezioro” – **sea**. W angielskim słowo te określa tylko i wyłącznie „morze”. Na określenie jeziora używa się zaś słowa „**lake**” – wywodzącego

się z języków italo-celtyckich: **loch** (irlandzki, gaelicki), **lac** (francuski), **lago** (hiszpański, portugalski, włoski).

W konkluzji stwierdzić należy, iż słowo określające „jezioro” w niemal wszystkich współczesnych językach germańskich posiada, wbrew powszechnie panującej opinii, indoeuropejski rodowód i wywodzi się od słowa prasłowiańskiego, a konkretnie od jego środkowego członu. Natomiast rekonstruowana pragermańska forma tego słowa „**saiwi**” lub „**saiwa**”, w moim przekonaniu, nie znajduje potwierdzenia.

W kontekście etymologii germańskich słów oznaczających „jezioro”, łatwiejsze wydaje się zrozumienie słowa „żeglować”, również błędnie uważanego za słowo nie-indoeuropejskiego pochodzenia. Oto te słowo w różnych językach germańskich: **segel** (niemiecki, szwedzki), **sejl** (duński), **seil** (norweski), **sail** (angielski), **zeil** (holenderski). Jasno widać, że są to czasowniki pochodzące od rzeczowników **See**, **sea**, **zee** czy **sø** i prawdopodobnie znaczyły pierwotnie „jeziorować”, czyli „pływać po jeziorze”, przekształconego potem w polskie „żeglować”.

Od germańskich czasowników „żeglować” w późniejszym czasie nazwę swą wzięł rzeczownik „żagiel”, brzmiący we wszystkich wyżej wymienionych językach identycznie jak czasownik. Wyraz ten następnie za pośrednictwem języka niemieckiego (**Segel / segel**) przeniesiony został z powrotem do jednego z języków słowiańskich, mianowicie do polskiego. Można zatem powiedzieć, że historia tego słowa zatoczyła koło. Obecnie w języku polskim niemieckie **Segel / segel** (rzeczownik / czasownik) brzmi: **żagiel / żeglować**.

INNE SŁOWA

Geneza powstawania wielu germańskich słów miała podobny przebieg jak w przypadku wyrazu **jezioro**. Dość często słowa pragermańskie powstawały poprzez uproszczenie słów prasłowiańskich. Czasem poprzez zapożyczenie członu środkowego, jak w przypadku słowa **jezioro**, a czasem powstawały one poprzez zapożyczenie tylko członu początkowego. Poniżej skupię się na tych pierwszych przypadkach i przedstawię genezę przejścia do języka pragermańskiego dwóch innych prasłowiańskich słów: **gniazda** oraz **jajka**.

GNIAZDO

Słowo te wyewoluowało ze wspólnego języka praindoeuropejskiego i poszło dwiema odrębnymi drogami: prasłowiańską i celtycko-italsko-romańską. Jednakże do języków germańskich przeszło ono z języka prasłowiańskiego. Wniosek ten opieram na tym, że podobieństwa pomiędzy poszczególnymi słowami we współczesnych językach słowiańskich, a słowami we współczesnych językach germańskich są bliższe niż pomiędzy słowami występującymi w językach germańskich, a słowami w językach celtyckich oraz romańskich. Zresztą każdy czytelnik będzie mógł sobie sam to porównać, gdyż poza przykładami z języków słowiańskich i germańskich, podam także przykłady z języków celtyckich oraz romańskich. Zacznę od słowiańskich: **gniazdo** (polski), **gnijezdo** (bośniacki, chorwacki), **гнездо** (гнездо – bułgarski, macedoński, serbski), **гнездо** (gniezdo - rosyjski), **hnízdo** (czeski), **гніздо** (hnizdo – ukraiński), **hniezdo** (słowacki), **hnězdo** (górnolużycki), **гняздо** (hniazdo – białoruski). W językach germańskich słowo te uległo uproszczeniu poprzez pozbycie się pierwszej spółgłoski „g” i ostatniej samogłoski „o”. Po odjęciu „g” (u niektórych Słowian występującego pod wyewoluowaną

postacią „h”) i odjęciu „o” pozostał człon środkowy w postaci: **niazd / nizezd / niezd / nezd / nizd**. Człon ten dał byt słowu germańskiemu, które na skutek prawa Grimma pozbywszy się dźwięczności, zamieniło się w „**nest**”. [4] Dlatego dziś w językach germańskich mamy: **Nest** (niemiecki), **nest** (angielski, holenderski), **näste** (szwedzki).

Zupełnie inna rzecz dotyczy słowa islandzkiego, które wymyka się przedstawionej koncepcji. W islandzkim zachowała się bowiem pierwsza słowiańska głoska „h” (już nie „g”) oraz zachowało się dźwięczne „d” w formie islandzkiego „ð”. Ale występująca po „h” spółgłoska „n” musiała ulec zmianie na „r”, zaś „z” uległo zanikowi. Jeśli przyjąć, iż „z” uległo zanikowi, to jednocześnie nastąpiło przestawienie między samogłoskami: „ie” na „ei”. Stąd wzięto się islandzkie **hreiður**, które później na skutek uproszczenia tego dość trudnego słowa dało byt słowom duńskim – **reden** i **rede**, norweskim – **reir** i **rede** oraz szwedzkiemu **rede**, używanemu obok wspomnianemu **näste**. Spośród wyrazów nordyckich, najbardziej archaiczna forma zachowała się właśnie w języku islandzkim. W duńskim, norweskim i szwedzkim uległa ona silnemu uproszczeniu. Oto moja koncepcja ewolucji i powstania słowa islandzkiego:

hniezdo → hriezdo → hreizdo → hreido → hreidur → hreiður (pisownia islandzka).

Zdaję sobie sprawę z jej skomplikowania, lecz innej możliwości powstania tego słowa w tym języku, po prostu nie widzę.

Dla porównania warto pokazać wyraz **gniazdo** w językach romańskich i celtyckich: **nido** (hiszpański, włoski), **nidus** (łaciński), **nid** (francuski), **nead** (irlandzki), **nyth** (walijski), **neizh** (bretoński), **ninho** (portugalski), **niu** (kataloński). W językach romańskich i celtyckich również nastąpił zanik początkowego indoeuropejskiego „g / h” oraz zanik środkowego „ez” (poza bretońskim). W niektórych jednak zachowało się końcowe „o”.

JAJKO

Geneza tego słowa jest niemal identyczna jak słowa „**jezioro**” i „**gniazdo**”. Obok omówionych dwóch słów również „**jajko**” weszło do języków germańskich w postaci środkowego członu wyrazu prasłowiańskiego. Ponownie zobaczymy, jak słowo te brzmi w różnych językach słowiańskich, a następnie dokonam jego analizy: **jajko** (polski), **яйка** (jajka – białoruski), **jaje** (bośniacki, chorwacki), **jajce** (słoweński), **јажце** (jajce – macedoński), **яйце** (jajce – bułgarski, ukraiński), **яйцо** (jajco – rosyjski), **vejce** (czeski), **vajcia** (słowacki). We wszystkich wymienionych słowach człon środkowy brzmi „aj” lub jak w czeskim „ej”. Pierwotnie człon ten w języku prasłowiańskim musiał brzmieć „ajk”. W członie tym głoska „k” zachowała się w j. polskim i białoruskim, w pozostałych językach wyewoluowała do „c”. Dlatego wydaje się, że pierwotne brzmienie tego słowa zachowało się właśnie w języku polskim i białoruskim. Jednak zanim pierwotne słowo „**jajko**” wyewoluowało w poszczególnych językach słowiańskich, zdążyło przejść do języka pragermańskiego, a konkretnie przeszedł jego środkowy człon „-ajk-”. Wyewoluował on później do słowa „aj”, w innych przypadkach do słowa „ej”, a jeszcze w innych do słowa „ejk” i zapewne poprzez słowo „ek” przekształcił się na podstawie prawa Grimma [4] w „eg” (bezdźwięczne „k” przeszło w dźwięczne „g”). Dlatego dziś w językach germańskich słowo te brzmi tak: **Ei** (niemiecki), **ei** (holenderski), **egg** (angielski, islandzki, norweski), **æg** (duński), **ägg** (szwedzki). W tych językach, w których zachowało się „j / i”, tam zanikło „g / k”. I odwrotnie: gdzie zachowało się „g / k”, tam zanikło „j / i”.

Wyrazów o prasłowiańskim rodowodzie jest w językach germańskich znacznie więcej. Od zaledwie kilku lat dokładnie wiadomo skąd się wzięły podobieństwa między nimi. Odpowiedzi na te pytanie dała nam genetyka, nauka pozornie niezwiązana z językoznawstwem. Dzięki niej wiadomo jak najprawdopodobniej powstał język pragermański i jakie populacje genetyczne brały udział w tworzeniu etnosu o współczesnej nazwie „Germanie“. Badania genetyczne rzuciły nowe światło na dotychczasowe poglądy w tej kwestii. Dlatego wymagane są nowe interpretacje w kwestii kształtowania się języków germańskich. Mój artykuł jest nieśmiałą tego próbą. Jedną z wielu, jakie powinny powstać.

Adrian Leszczyński
aleszczynski@interia.pl

PRZYPISY:

[1] – Adrian Leszczyński; Języki indoeuropejskie a genetyka; Taraka 04.05.2014:
http://www.taraka.pl/jezyki_indoeuropejskie_a_genetyka

[2] na podstawie: http://www.eupedia.com/europe/european_y-dna_haplogroups.shtml

[3] Wikipedia (pol.); Język pragermański:
http://pl.wikipedia.org/wiki/J%C4%99zyk_pragerma%C5%84ski

[4] Wikipedia (pol.); Prawo Grimma: http://pl.wikipedia.org/wiki/Prawo_Grimma